

№ 2006
472 к

Қасым Қайсенов

ЖАУ ТЫЛЫНДА

60 лет Победы
Ұлы Отан
в Великой
согьысы
Отечественной
Жеңісіне
воине
60 жыл

Қасым Қайсенов
**ЖАУ
ТЫЛЫНДА**

60 лет Победы
Ұлы Отан
в Великой
согьсы
ответственной
Жеңіске
дожде
60 жыл

“Санат” баспасы
Алматы 2005

821.512.122-3

ББК 84 Қаз 7-44

Қ 23

Қазақстан Республикасы Мәдениет, ақпарат
және спорт министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитетінің
бағдарламасы бойынша шығарылды

Қайсенов Қ

Қ 23 Жау тылында - Алматы: «Санат», 2005. - 288 бет.

ISBN 9965-664-24-2

Халық қаһарманы, Ұлы Отан соғысы партизан отрядының командирі Қасым Қайсеновтың «Жау тылында» (1967) кітабы Ұлы Отан соғысы жеңісінің 60 жылдығына орай қайтадан шығарылып отыр.

Онда партизан жазушының Украина, Молдова, Венгрия жерлерінде жүріп, жау тылында жасаған ерліктері шығарма арқауына айналған. Оқиғалар шынайы суреттеледі. Оның әр бір жолынан Отанға, елге, туған жерге деген шексіз сүйіспеншілік рухы сезіледі.

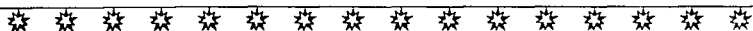
Қ $\frac{4702250201-09}{416(05)-05}$ 2-05

ББК 84 Қаз 7-44

ISBN 9965-664-24-2

© Қайсенов Қ. -1967, 1980, 2005.

© ЖШС «Санат» баспасы, 2005.

ҰЛЫ ЖЕҢІС – БІЗДІҢ ЖЕҢІСІ

АЛҒЫ СӨЗ

Кезінде белгілі бір басылым бетінде «Ұлы жеңіс кімдікі?» деген мақала басылып, бұл тарихи ұлы оқиғаның маңызын жоққа шығарушылар да табылған.

Ол мақалада: «Ұлы Отан соғысы» емес, «екінші дүние жүзілік соғыс» деу керек, өйткені бұл соғыс дүние жүзіне үстемдік ету үшін Гитлер мен Сталиннің қылмысты соғысы еді, оны тойлаудың керегі жоқ» – деп, халықты иландырғылары келген.

Бір кезде қазақ елі жақсылық көрсе де жаманшылық көрсе де «Кеңес Одағы» деген алып мемлекеттің құрамында 70 жыл болдық қой. Сол кезде осы Одақты паналамағанда он бес елдің, Ресейден басқасының өз тәуелсіздігін сақтап қалу-қалмауы да екі талай еді. Сондықтан ортақ Отанымыз Кеңес Одағы болатын. Гитлер болса Еуропаның он бес мемлекетін жаулап, күшейіп алған соң араны ашылып, Кеңес Одағын да жаулап алып, жерін иемденіп, халқын құл қылу ниетімен тұтқиылдан шабылу жасады. Кеңес Одағы соғыс боларын білсе де оған дайын емес екенін түсініп, соғыс апатына дайындалу үшін қаншама әрекет жасап, әзірге соғыспаудың амалын іздеп, уақытты созуға күш салса да соғыс басталды. Гитлер басқыншылық соғыс жүргізді. Кеңес Одағы жерін, елін қорғауға амалсыздан мәжбүр болды. Тәуелсіздік үшін бүкіл «Кеңес халқы басқыншылыққа қарсы қолдарына қару алды. Өзі басқыншылыққа ұшырап отырған Кеңес Одағы да басқа елдерді жаулап алып, дүниежүзіне үстемдік жасамақ болды-мыс», деу – ешбір ақылға қонбайтын тұжырым. Оның үстіне «Гитлер мен Сталин дос екен, дүниежүзін өзара бөліп алмақ болды» деу де ақылға қонбайды. Екуі дос болса, Гитлер досы Сталин еліне шабуыл жасамас еді, Гитлерге жаулап алам десе, Кеңес елінен басқа да елдер баршылық еді ғой. Бірақ Гитлер дүниежүзіне үстемдік жасау үшін оған тек Кеңес Одағы ғана кедергі жасап, жол бермейтін білді. Сондықтан өзінің ең

қауіпті жауы Кеңес Одағын жаулап алып, онан қолға түскен аса зор күшпен бүкіл дүниежүзі елдерін тізе бүктірмек болды.

Сондықтан Ұлы Отан соғысын Кеңес Одағы тарапынан қылмысты соғыс деу – өрескел қате пікір.

Егер Гитлер Кеңес Одағын жаулап алса, Ресеймен шектесіп жатқан қазақ елі аман қалатын ба еді? Қазақтың кең байтақ бай өлкесін жаулап алса, халқы құл болатын еді. Сол кездегі бүкіл кеңес халықтары бірігіп күш көрсетпесе, барша адамзаттың жауы – қандыбалақ фашистерді жеңу де мүмкін емес болатын. Жеңіс оңайлықпен келген жоқ. Бұл соғыста көп құрбандыққа ұшырадық, ол рас. Бірақ адамзат баласын зор апаттан алып қалдық және болашақ миллиондаған ұрпақ аман қалғанын ұмытпайық. Сол кездегі күшті деген Франция, Италия сияқты елдер аз күннің ішінде фашист жөндеттерінің табандарының астында қалды. Тіпті, Америка, Ұлыбритания сияқты алып елдердің зәресі ұшып, құты қашып, біздің басшылардың алдында құрша жорғалап, қолдарынан келгенше бізге тегін көмек бергендерін тарих біледі. Ал, Кеңес Одағы жеңді. Ол ондаған елді фашист басқыншылығынан азат етті. Кейбір керіауыздар айтқандай, Кеңес Одағы да дүниежүзіне өктемдік жасағысы келсе, сол елдердің халқын асырап, бүлінген шаруашылықтарын қалпына келтіріп, азат еткен елдердің өз биліктерін өздерін беріп отырмас еді. Егер ол елдерге Кеңес армиясы басқыншы ретінде кірсе, сол елді тонаудан, халқын атып-асудан бастайтын еді ғой. Әрбір солдат, әрбір кеңес офицері ол елдердің ала жібін аттады дегенді кім естіген?

«Отан үшін!» деп жау танкісінің астына түсіп, ерлікпен мерт болған марқұм аталарың, ағаларың, апаларың артында Ресеймен іргелес өзінің қазақ жері, туған елі жатқанын ойлаған, сол үшін жан қиған. Олар артындағы кейбір «ұрпақсымақтары» «қылмысты соғысқа қатыстымыс» деп қарғайды, аруағымды қорлайды деп ойламаған!

Кеңес басшыларының көрегендігіне тағы бір айғақ – күні бұрын басқыншылыққа ұшырайтынын біліп, дайындалуында. Жау тылында жалпы халықтың күресуі үшін армия иелігіндегі қару-жарақ қоймаларын жасақтап, болашақ жалпыхалықтық партизан қозғалысына басшылық етуге аупарткомның, обкомның орталық органдарын астыртын жұмысқа қалдырды. Партизан жасақтарына басшылық етуге С.А.Ковпак, А.Федоровтарды жалған документтер-

мен жұмсаған. Соғыс алдында Федоров обкомпартияда хатшы, ал Ковпак болса Гутивим қаласының бастығы еді. Бұл екеуі Одақ басшыларының сенімін ақтап, екеуі де генерал атағын, екі мәрте Кеңес Одағы Батыры атағын алды.

Сұрапыл соғыс барысында гитлер коалициясы біртіндеп ыдырап, соғыс аяғында Германия жалғыз қалып, тарих алдында, әлем алдында жеңіліске ұшырағанына куә болдық.

Кеңес халқы, Кеңес армиясы бүкіл әлемді фашизм күшінен қорғап қалды. Ұлы Жеңістің әлемдік маңызы – осында! Ұлы Отан соғысы батырларының жанқиярлық ерліктері – адам айтқысыз ерліктер! Осы Жеңістің 60 жылдыған орай және одан кейін де Ресей, Украина, Белоруссия өкіметтері өз азаматтары мен қоса сол кездегі Кеңес Одағы құрамында болған қазіргі басқа республика азаматтарын да жасаған ерліктеріне сай марапаттаулар жасаса жөн болар еді.

Ұлы Жеңістің маңызын түсіру үшін Одақ президенті болған Горбачев пен Сыртқы істер министрі Шеварнадзе екеуі Америка басшылары алдында майдангерлерді сыртынан сатып, «Кеңес Одағы жеңімпаздық рольден бас тәртады» деп жария еткен. Ал, мұндай солқылдақтықты кезінде бастап берген Н.Хрущев еді. Осы табансыздықты желеу етіп тарихты бұрмалаушылар Р.Медведев, А.Яковлев, Волкогоновтар бас көтерді. Жарыққа шыққан он үш томдық кітапта Ұлы Жеңіс тарихы бұрмаланды.

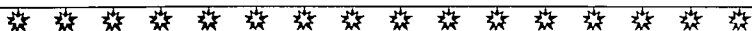
Жоқ, ағайын, жаланың да жаласы, жамандаудың да жамандау шегі болу керек қой! Ақиқаттан аттамайық. 70 жылдай Кеңес Одағы құрамында болған кезеңдегі жаман болсын, жақсы болсын өз тарихымызды өшіруден, шындықты бұрмаладан аулақ болайық.

Кеңес халқының бұл жанқиярлық ерлігін жоққа шығару – тарихқа қиянат. Бұл 50 миллионнан астам адам өмірін қиған екінші дүниежүзілік соғыстың ақиқатын жасыру болып табылады. Біздің ел үшін Ұлы Отан соғысы болып табылатын бұл қырғын майданда жер жастанған 20 миллионнан астам халықтың аруағы алдындағы опасыздық болар еді. Гитлерлік Германияда бас көтерген ұлтшыл-фашистердің арам пиғылын жүзеге асырмаған, оларды өз ұясында талқандаған жеңімпаз Кеңес халқының майдандағы, тылдағы еңбектерін кейінгі ұрпақ үнемі біліп, еске алып отырғаны жөн. Сонда ғана өткенге құрмет жасап, бейбіт күннің қадірін біліп, жаңадан бас көтерген ұлтшыл-фашистік, империяшыл күштерге дер кезінде

тойтарыс бере алды. Ұлы Жеңістің 60 жылдық тойы жер бетінде лайықты тойланып, адамзаттың соғыс қасіретін бұдан былай қайталамауына сабақ болуы тиіс. Өкінішке орай, кейбір алпауыт империялар мұны ескерер емес.

Ұлы Жеңіс – біздің жеңісі! Бұл ең алдымен ақ ниетті адамзаттың жеңісі. Социалистік қоғам тәрбиелеген ұлттар достығының, бауырмашылдықтың жеңісі. Ел мен жерді қорғаған, ұрпағына аманат етіп тастап кеткен ата-баба дәстүрінің, ерлік дәстүрінің жеңісі. Алпыс жылдығын атап өткелі отырған бұл жеңіс баянды болғай! Ендігі жас ұрпақ соғысты көрмесін деп тілеймін!

Қасым ҚАЙСЕНОВ,
Қазақстанның Халық Қаһарманы,
жазушы

АЛҒАШҚЫ САПАР

Лейтенант Леонид Кузин асыға басып келе жатыр. Екі иінінен демін алып, менің қасыма келді де:

— Жолдас командир, сізді... – деп бастай беріп еді, мен оның сөзін бөліп:

— Ия, жайша ма, аптықпай, дұрыстап айтыңызшы, – дедім...

Леонид ентігін сәл басып, үзілген сөзін қайта жалғады:

— Генерал шақырады...

Алдыма жайып қойып, бірдеңелерді жазып отырған қойын дәптерімді жалма-жан төсқалтама тыға салып, күнқағарды оңды-солды қисайыңқырап, ойыса беретін артиллериялық фуражкамды жөндеп киіп, жүрген бойыммен блиндажға келдім. Әлдебір қиын жағдайды сезгендей, жүрегімнің дүрлігуі күшейе бастады. Сыртқы киімдерімнің қыртысын жазып, белбеуімнің қапсырмасын жөндеп, палатканың есігінен басымды қылтитып:

— Кіруге рұқсат па, генерал жолдас! – дедім, бәсең, сыпайы дауыспен:

— Кіріңіз! – деді генерал, салмақпен орнынан тұрып:

Соны айтты да, столда жатқан оттықты алып, папиросын тұтатты.

— Сіздің шақыруыңыз бойынша келдім, генерал жолдас!

— Отырыңыз, – деп, сыры түсіп көне тартқан сұр орындықты нұсқады да, генерал жайлап өз орнына қайта отырды.

Генерал еңгезердей, толық денелі, екі иығына екі кісі мінгендей, жасы елуді қусырып, егде тартқан адам еді, бетінен қаны тамып, жайдары жүретін пішіні бүгін өзгеше сұрланып кеткен. Зейін салып қарамасаң, бөгде көзге бірден шалына қоймайтын әжім сызықтары көз, маңдайының алдынан жиырылған арқандай қыртыстанып, айқын көріне түскен. Ашық күндей мейірімді көрінетін қабағы, енді күзгі бұлттай ызғарланып, жабыңқы көрінді. Генерал әлденендей ауыр ойда отыр.

Аз отырғаннан кейін шылымының сөніп қалған түбін қайта тұтатып, құшырлана қайта-қайта сорып, маған сынаған адамдай, байқатпай көз тастап отырған толас минуттерді:

— Кіруге рұқсат па, генерал жолдас? – деген дауыс бөліп жіберді.

Жай адамша киінген, зор денелі бір сары жігіт кіріп келді де, генералға қарсы қарап тұрып, кәдімгі ысылған солдатша:

— Сіздің шақыруыңыз бойынша келдім, жолдас генерал!.. – деді ол.

— Отырыңыз!.

Соны айтты да, генерал мен отырған орындықтың қасындағы бос тұрған орындықты нұсқады.

Генерал өз балаларына ақыл айтқысы келіп отырған әкелік пішінмен екеуімізге сыр тартқысы келгендей алма-кезек бір-бір қарап алып, салмақпен:

— Көп сөйлеуге уақыт тар, жолдастар. Тағы да кейін әңгімелесерміз, мына бұйрықты тыңдаңыздар, – деп столда жатқан бір тарақ қағазды қолына ұстап, оқи бастады.

Бұйрықтың қысқаша мазмұны мынадай еді: 8-партизан отрядының командирлігіне мені, комиссарлығына Сильченконы тағайындапты. Фашист басқыншыларының қолында уақытша қалған Киев, Полтава облыстарында партизандар қозғалысын ұйымдастыруды бізге бұйырыпты, т.т.

Бұйрыққа Украина партизандар қозғалысының орталық штабының бастығы генерал-майор Строкач қол қойған.

Бұйрықты оқып болып, стол үстіне қойды да, генерал Строкач салмақпен:

— Бұйрық түсінікті ме? – деді, екеуімізге алма-кезек қарап.

— Түсінікті, – дедік Сильченко екеуіміз қосарлана жауап беріп.

— Уақыт өлшеулі! Сағат үшке жиырма минут қалды. Іске тез кірісіңдер! Ең негіздісі – адамды іріктей біліңдер. Адам...

Осы кезде сырттан:

— Тревога! Тревога!... – деген қатал дауыс естілді.

Блиндаждан жүгіре шықсақ, отызға тарта фашист самолеттері үстімізге шүйіліп келеді.

— Блиндажға!

— Жатындар! – деген қысқа командалар саңқылдап естіліп жатыр...

Солдаттардың кейбіреулері шұқыр жерді, енді біреулері ағаштың түбін сағалап, жата-жата қалысты. Мен де бір ағашқа қарай жүгіріп бара жатып, артыма жалт қарасам,

генерал қолында биноклі, блиндаж алдындағы жуан қарағайдың түбінде тұр екен. Сильченко екеуміз алдымызда 20-30 метрдей жердегі қарағайға барып жеткенше, жарылған бомбадан айналамыздағы жер сапырылысып жатқандай болып көрінді.

Өлгінде ғана масайрап тұрған кең дүние, аспан айналып жерге түскендей, әлем-тапырық болды да кетті. Біреуді біреу көріп болар емес.

Жуан көрі қарағайды қапсыра құшақтап, біраз тұрып қалыппын.

— Қайта оралды, сақтаныңдар! – деген генералдың таныс даусы естілді.

Фашист ұшқыштары бұл атырапта зенит зеңбіректерінің жоқтығын сезген соң, сәлден кейін қайта оралып төмен ұшып, төбемізден шүйіліп, ірі калибрлі пулеметтен оқ жаудыра бастады.

Біздің пулеметтер шүйілген самолеттерді атқылап жатыр. Бір мезетте фашист самолеттері келген жақтарына қарай қайта ойысып, маңайда тыныштық орнай бастады...

Блиндаждан жүгіре шыққан жас жігіт, қарағайдың түбінде жан-жаққа көз жіберіп тұрған генералдың қасына жетіп келіп:

— Жолдас генерал, сізді телефонға сұрайды!

Генерал биноклін иығына іле салып, қалтасынан қол орамалын алып, көзін сүртті де, асыға басып, блиндажға кірді.

— Ауа тревогасы тоқталды! – деген команда берілді.

Өр жерге бытырап, сақтанған партизандар лезде жиналып, бет-ауыздарын сүртіп, киімдерін сілкіп жатқанда, генерал блиндаждан қайта шықты.

— Хал қалай, партизандар? – деп сұрады генерал күлімсіреп. – Аманбысыңдар?

Топтың ішінен бір ұзын бойыл жігіт құлшынып шығып, көптің атынан жауап берді:

— Дін аманбыз, жолдас генерал! – деді ол, сөзін қысқа-қысқа қайырып.

Генерал батыл сөйлеген жігітке сүйсінді білем, қасына жақындай түсіп, арқасынан қақты.

— Дұрыс айтасың, жігітім. Отанымыздың жерін жаудан біржола тазартуда Қызыл Армияға жәрдемдесу партизандардың қасиетті міндеті...

Өлгі сөзді айтып болуы-ақ мұң екен, генерал түсін суытып, Сильченко екеумізді топ ішінен шақырып алды да, бұйыра сөйледі:

— Жолдас командир, жолдас комиссар, Отан әмірін орындауға жедел кірісіңіздер!..

— Орындаймыз, жолдас генерал!... Отан әмірін мүлтіксіз орындауға кірісеміз! – деді комиссар әрі нығыз, әрі сенімді дауыспен.

— Сенемін, жолдастар! Сапарларың оң болсын!...

Әуелі менің қолымды, сонан кейін комиссардың қолын қатты қысты да, тәрбиелеген перзентін алыс сапарға, қанды жорыққа аттандырғалы тұрған әкедей аса бір мейіріммен қарады генерал.

Менің қолымды қысқанда генералдың алақаны дуылдап, бойыма ыстық лебі мен күшті соққан жүрегі сезілгендей болды. Мен оның осы қалпынан бүкіл Отанымның, алыстағы Қазақстанымның тынысын сезгендей болдым.

Генерал бізбен қоштасқаннан кейін, оң жақта ағаштың тасасында тұрған жеңіл машинасына отырып, штабқа қарай жүріп кетті...

Біз де іле-шала іске кірістік...

Міне, аэродромда тұрмыз. Екі-үш сағаттан кейін жау тылына аттанамыз.

Көп кешікпей генерал қайта оралды.

Мен өзіме қарасты жігіттерді сақадай сайлап алып, қатарлап тізіп, әзірлеп қойдым да, генералға келіп рапорт бердім:

— Жолдас генерал-майор, отряд жауынгерлік тапсырманы орындауға әзір!..

— Өте жақсы, – деді генерал, – жеңіске жетулеріңе тілектеспін.

Генерал менімен бірге келді де, қатар түзеп тұрған партизандардың алдында қысқаша сөз сөйледі:

— Аяулы партизан жолдастар! Жаудың тылына аттанғалы тұрсыздар. Сіздер ең алдымен уақытша жау қолында қалған совет адамдарына Совет үкіметінің, Ұлы Отанымыздың туысқандық сәлемін жеткізіңдер!

Уралаған дауыстар аспанға шырқады. Генерал аз кідіріп, тағы да сөйлеп кетті:

— Сіздердің негізгі міндеттеріңіз: жергілікті халықтан партизан отрядтарын ұйымдастырып, жаудың тылына іріткі салу, көпірлерді, қатынас жолдарын, коммуникациялық тораптарды талқандау. Немістердің із-өкшесіне түсіп, жеке шыққандарын батыл құртыңдар. Жаудың барлық күштеріне бөгет жасап, үрей туғызу – сендердің басты міндеттерің...

Генералдың жайлап, салмақты шыққан үні партизандар-

дың бойына қуат болып құйыла берді. Олар құрыштай шындалып, қайратқа бекіне түсті. Болашақ жойқын жеңістің ұшқынын содан көргендей, баршасы генералдың көзіне тура қадалып тұр.

— Сөйтіп, Советтік Украинаны жаудан тез азат етуге Қызыл Армияға болысындар, жолдастар! – деп генерал сәл кідіріс тапты да: – Бауырымыз украин халқына туысқандық сәлем, – деп, сөзін аяқтап оң қолын жоғары көтерді.

Генералдың сөйлеп бітуін асыға күтіп тұрғандай, комиссар стройдан шыға келді де, генералға жақындап, бетіне тура қарап тұрып, сөйлей бастады.

— Отан әмірін, үкімет тапсырмасын бұлжытпай орындауға отряд атынан серт беремін, жолдас генерал!

Соны айтты да, комиссар артына жалт бұрылып:

— Орындаймыз ғой, жолдастар? – деді қатты дауыспен.

— Орындаймыз! – деді қатарда тұрған партизандар, бір кісідей қомақты дауыс көтеріп.

— Самолетке! – деген команда саңқ етті сол мезетте.

Команданың берілуі-ақ мұң екен, тас-түйін болып, қанаттарын қомдап тұрған жауынгер партизандар, жиырма метрдей жердегі самолетке беттеді. Ретпен самолетке шыға бастадық. Көз ілеспей винті зырылдап, самолет лезде жүгіре жөнелді де, сөйткенше болмай қалықтап аспанға көтерілді. Бізбен қоштасқан генерал мен шығарып салған жолдастарымыз ноқаттай болып, көзімізге әрең шалынды...

... Тұнжыраған түн. Бізді жау көзінен жасырғысы келгендей, бүкіл аспан әлемін түнек қара бұлт қоршапты.

Самолеттің екі жағына бөлініп отырған жігіттердің барлығы да қалың ойда отыр. Анда-санда біріне-бірі: „халың қалай?“ дегендей, иек қағып, ымдасып қояды. Самолет моторының гүрілі ешнәрсе естіртпейді. Самолет экипажының командирі қайта-қайта келіп, құлағыма.

— Ауа-райы жаман, қалың тұман! – деп айқайлайды.

Мен оған:

— Жарайды, онан келіп-кетер ешнәрсе жоқ, – деп жауап қайтарамын.

— О, ол біз үшін жаман, – деп басын шайқайды ол.

Екі-үш сағаттан кейін жігіттердің кейбіреуі қалғып, кейбіреуі бірімен-бірі ымдасып сөйлесіп отыр.

Бір кезде самолет экипажының біреуі алдыңғы ұшқыш кабинасынан жүгіріп шығып: „Парашюттеріңді ыңғайлаңдар, атып жатыр!“ деп ымдап, төменгі жақты нұсқады. Бәріміз орнымыздан тұрып оның бұйрығын орындадық.

Сол кезде ғана біз майдан шебіне жеткенімізді аңғардық. Біресе оңнан, біресе солдан жарқ-жұрқ етіп ауада жарылған снарядты байқап қаламыз.

Бірнеше минуттан кейін самолет экипажының абыржуы басылып, тынышталды.

— Майдан шебінен өттік. Бізді қатты атқылады, – деді майор құлағыма. – Енді түсетін жер де алыс емес, бір сағатта сіздермен қоштасамыз...

Майор өз кабинасына кеткен соң комиссар: “бізді тастаймын дей ме?” дегендей ым қақты. Мен: – “Жоқ, әлі 2 сағат уақыт бар”, – дегендей, сағатымды нұсқап, екі саусағымды көрсеттім.

Бұл бәріміздің де бірінші сапарымыз еді. Отырғандардың барлығы да, бұдан бұрын самолетке мінгенімен, парашют киген адамдар емес! Сондықтан бәрімізге осы парашюттың ашылуы ғана құпия сияқты. Бірақ парашютист-инструктордың аэродромда айтуы бойынша оның құпиясы жоқ. “Тек самолеттен қорықпай қарғы, парашют өзі ашылады”, – деген ол.

Ұзақ уақыт әркім өз ойында отырғанда кабинадан майор шығып бәрімізбен қоштаса бастады да, оның қасындағы комбинезон киген адам бізді реттеп, тұрғыза бастады.

Самолеттің есігін ашып жібергенде қара теңіз сияқты сыртқы тұңғиық қараңғылықтан күздің суық дымқыл желі азынап қоя берді.

Теңіз жағасында әдейілеп құрған биіктіктен суға секірген адамдардай, жігіттер самолеттен секіре бастады. Ең соңынан мен де секірдім...

СӘТСІЗДІК

Жолдастардан айрылып, жападан-жалғыз қалғаныма төрт күн. Панитов орманында жүрмін. Осыдан төрт күн бұрын болған шайқастың үрейлі елесі көз алдымнан әлі кетер емес.

... Жау бізді қоршап алды.. Әй, азғын-ай, егер арамыздан сен қашып кетпегенде, мұндай күйге әсте душар болмайтын да едік қой. Сенің мұндай қоян жүрек қорқақ, екі жүзді екеніңді бұрын білген болсам... Ия, сен азғын біздің түбімізге жеттің! Минко, саған лағнат жаусын!.. Өне, винтовкаларын кезеніп, ентелеп көк киімділер келеді. Қалбаңдаған қарға-құзғынға

ұқсап ішінара қара киімділер де көрінеді. Басқыншылардың жендеттерін алғаш көргенім осы болатын. Көк киімділері – неміс солдаттары, ал қара киімділері – полицайлар, отанды сатқан азғындар. Біздің енді кейін шегінер жеріміз қалмаған. Жаумен шайқасудан басқа амал жоқ. Айнала қорғаныс жасап, небәрі тоғыз-ақ адам қыруар жауға қарсы тұрмақпыз. Жау құрсауы қусырылып, қыспаққа алып келеді. Бірақ біздің магнит миналарын көмген тұсқа әлі жете қойған жоқ. “Миналар командирі” деп аталып кеткен Мишамыз міз бақпастан ағаш басында отыр. Ол өз миналарына “команда бермейінше” ұрыс бастамақ емес едік. Жау біздің күтпеген бағытымыздан сау ете қалды да, оқ атуымызға тура келді. Жақындап келген жауды Овчаренко пулемет оғының астына алды. Жау да бізге оқты жан-жақтан қарша боратып барады. Көп ұзамай миналар гүрс-гүрс жарылып, қалың орманды басына көтерді. “Миналар командирі” де өз міндетін орындаған. Атыс үсті-үстіне үдей түсті.

— Мишаға тиді, – деді оң жағымда жатқан штаб бастығы Крикуненко, қынжыла үн қатып. Артыма жалт қарасам: Миша жер бауырлап еңбектеп келе жатыр екен. Сүйретіліп қасыма келіп, оң жақ бүйіріме басын сүйеді де:

— Мені көріп қойды... Жараланып қалдым, командир жолдас. Тапсырмаңыз орындалды, – деді.

Оның жарасын таңып, жәрдем беруге ешкімнің де мұршасы келген жоқ. Жараланған жауынгердің қолынан пулеметін жұлып алып, жаудың шоғырланған оң жақ қанатына қарай оқ жаудыра бастадым. Күн еңкейіп барады. Есіл-дертім: “Көз байланғанша бірер жігіт болса да тірі қалса игі еді”, – деймін. Жау оғы бас көтертер емес.

Оқшау қалған Овчаренко маған бір жақты қолымен қайта-қайта нұсқап ымдай берді. “Жаудың аңдыздап келе жатқан жағын нұсқау ма екен қалай”, – деген оймен пулеметімнің аузын дереу солай қарай бұра қойдым. Бақсам: дәл менің жатқан тұсымдағы жуан қарағайдың түбінде неміс офицерінің қасында Минько тұр екен. Атайын дегенімше болған жоқ, Овчаренко дүркін-дүркін атып жіберді. Минько сылқ етіп сұлап түсті де офицер қарағайдың қалқасына жасырына қалды. Офицер тасаланған ағаш түбін оқпен олай-бұлай осып өттім. Сірә, атқан оғым нысанаға дәл тиген болу керек, өйткені ол маңнан жау қарасын қайтып көре алғам жоқ. Қас қарая пулемет оғы таусылып, пистолетім ғана қалды. Жау тағы атысты. Атуды бұрынғыдан да бетер үдете түсті. Овчаренко мен Крикуненко жаралы болды. Миша қатты қиналып жан

тапсырды. Радистка қыз да көз жұмған екен. Сөйтіп топты адамнан тек пулеметчик екеуміз қалыппыз.

Екеуміз құпия деген қару-жарақ бөлшектерін жер-жерге тығып, рацияны алдық та, қорғаныс шебінен жер бауырлай жылжып шыға бастадық. Жау оғы да саябырлауға айналған. Бірақ жарасын ауырсынған Борис менің сүйреуіме әзер шыдап: “Жолдас командир, мені тастап кетіңіз. Атып кетіңіз. Шыдай алатын емеспін”, - деп зарлап келеді. Жанқияр жауынгер жолдасыңды көзің қиып өз қолыңмен қалай ата аларсың! “Қой олай деме, Борис! Қайраттан! Қоршаудан шығайық. Жараңды кейін таңып беремін. Әлі-ақ сауығып кетесің”, –деймін. Ол менің сөзіме көнгендей болып, астыңғы ернін тістеніп ұмтыла түседі. Осылайша еңбектеп келе жатқанда алдымыздан әлдекімдердің дауысы естілді. Екеуміз де бұға түсіп, құлақ түре қалдық. Бақсақ: екі неміс солдаты әлденені көтеріп, тұп-тура бізге қарай келе жатыр екен. Енді не істеу керек? Егер оқ шығарсаң кетіп бара жатқан бағытымызды жау біліп қояды. Аtpасам, дәл үстімізден түскелі келеді. Бұлардың көзін не болса да гранатпен құртайын. Гранат даусын жау жарылған минаға жорыр” – деген ойға келдім де, қол гранатымды лақтыруға ыңғайландым. Ымырт үйіріліп, көз байланып қалған шақ болатын. Ептеп қана жылжып бір ағаш түбін паналадық. Әлгі солдаттар да жанымызға жап-жақын келіп тоқтады, сірә жараланған солдат болуы керек, қолдасып көтерген біреуді ағашқа сүйеп, екі жағынан екеуі демеп ұстап тұра қалды. Мен олардың әлі де жақындай түсуін күттім. Сәл тұрған соң олар бізге қарай тағы да жылжыды. Сол сәтте қолымдағы гранатты лақтырдым. Ол үшеуінің дәл алдына барып түсті де, гүрс етіп жарылды. Басымызға төнген ажал шеңгелі алыстағандай болды, бірақ сол жерде Борис мәңгі көз жұмды. Оның аяулы жүзін жасыл жапырақпен жасырдым. Сөйтіп, жау тылында енді жападан-жалғыз қалдым...

Қалың ну орман пана болатын емес. Қаһармандықпен қаза тапқан достарымды ойласам – қаным қайнап кетеді. Осыдан төрт күн бұрын жан-жағымнан аш қасқырша анталаған жау жоқ. Иен орман ішінде жалғыз қалғаныма қынжыламын.

Бұдан былай не істемекпін? Үлкен жер белгілеп берген табысу пунктін таба аламын ба, жоқ па?

Бұрын жолым түсіп азды-көпті аралаған Украина селолары көзіме жылы көрінетін сияқты.

Сонда да сақтықпен орман шетіне шығып, айналама ара-тұра көз жіберсем, жау жайлаған селолар томаға тұйық жатыр. Жаудың әскери өлімдері жайламаған жер аз.

Село-селоға сыймаған соң, тіпті кішігірім ормандар мен село маңындағы шие, алма бақтарына да орналасқан. Қысқасы, қаптаған жаудан аяқ алып жүрер жер жоқ.

Рация мен автоматымды, жұлдызды офицерлік белбеуімді ішкі көйлегіме орап, шіріген қарағайдың қуысына тықтым. Пистолетімді күрткемнің қалтасына салып алып, азық іздеу әрекетіне кірістім. Өйтпеске лаж қалмаған-ды. Аштықтан өзегім талуға айналған болатын. Түнде елді – пункттерде барлау жасайын. Үй есігін ашу қиын. Селоның қай шетінен кірсең де, алдыңнан маңқылдап жау солдаттары шыға келеді. Оқта-текте кездескен бірен-саран село адамдары оқшау шығып сөйлесуден қорқады. Қайта ойысып, орманға тағы да келіп кірем. Ашпын. Сонша үлкен орман ішінен не бір ұшқан құс, немесе бір жүгірген аң дегенді көрмейсің. Ұшқан құс, жүгірген аңнан жұрдай мұндай да орман болады екен-ау!.. Тегінде, тірі мақұлықтан тып-типыл орман да емес шығар! Саяңды сағалап, жасыл балғыныңды жайлаған аң да, құс атаулы да ауып кеткен болар. “Ендеше фашистерді аң екеш аңның да, құс екеш құстың құбыжық көргені ғой!” – деген ой келді басыма. Сөйтіп бойымды өрттей бір өкініш билеп, өзегім удай ашиды. Отыра қалып, өксіп-өксіп жылағым да келеді. Сол кездері есейіп қалсам да (жасым жиырма үшке жаңа шыққан еді), ардақты анам, аяулы әкем есіме түседі. “Менің қазір қандай күйде жүргенімді білмейсіңдер ғой, сендер! Өттең шіркін, білген болсандар...” деп, дәрменсіз сәбише ішімнен мұңымды шағамын... Сөйтіп отырып, қалғып кетемін... Бірақ қайтадан шошып оянамын... Сәлден соң орнымнан тұрып түртініп қорек іздеймін. Әйтсе де иен орман ішінен жүрегіңді жалғағандай нәр таба қою оңай емес. Пышақтың ұшымен қайыңның қабығын тесіп, оған түтік іспеттес іші қуыс қу шөп сұғып, астына консерві қалбырын тосып қоям. Сол ыдысқа әлгі қуыс қурай өзегімен тамған қайыңның шырынын ішемін. Қант қосқан шай тәрізді тәтті-ақ, өзі. Ішсем әжептәуір нәр алып, жүрегім жалғанып қалғандай болады. Екінші бір қорегім: теректің сыртқы қабығының астындағы ақ шөлі. Соны сыдырып аламын да шайнаймын. Дәмсіз болғанмен, одан да талғау алғандай боламын. Соңғы күндері аштықтан әбден бұралып, көзім қарауытып, басым айналып, қарға адым жер басу мұң болып барады. Енді еңбектеп жүріп, жоңғышқаның көгілдір гүлін теріп жейтін болғам. Одан өзге қорек жоқ.

“... Өттең шіркін, құс болсам! Онда майдан шебінен өзіміздің Армия, совет еліне лезде ұшып өтіп кетер едім-ау... Немесе суда жүзген балық болсам, Днепр бойымен төмен

қарай Қара теңізге түсіп, одан әрі өзіміздің Қызыл Армияға барып қосылар едім...” – деп, әр алуан қиялға да шомамын. Осындай қилы-қилы ой шырмауында отырып, қалжырап ұйықтап кетемін, түс көремін... Құлағыма әлдеқайдан самолет моторының гүрілдеген сарыны естілгендей болады. Қадалып аспанға қараймын. Өне, шығыс жақтан бір самолет самғап ұшып келеді... Міне, өзі тіпті жақындап та қалды. Қанатының астында бадырайған қызыл жұлдызы бар. Ой, ғажап-ай, кәдімгі өзіміздің самолет қой мынау! Сөйткенше болмай, самолет қасыма жүз қадамдай жерге келіп қонады. Сол арада екі өкпемді қолыма алып, аптығып-алқына басып, оның жанына жетіп барамын. Барсам: “У-2” самолеті екен. Алдыңғы кабинасында пилот, артқы кабинасында туған ағайым Рақымбек отыр. Самолет көкке қайтадан көтерілгелі жатыр. “Ау, мені де ала кетіңдер, мына орманда қаңғып, елге жете алмай жалғыз жүрмін”, – деймін оларға. “Қалай ала кетеміз? Оныңның орайы жоқ. Екі кісілік самолет. Отыратын орын жоқ”, – дейді пилот. Екеуіне жік-жапар болып тағы да жалынамын, бірақ пилот үзілді-кесілді алмайтындығын айтады, олардан қалатындығыма көзім жеткен соң: “Қош болыңдар, ендеше! Елге сәлем!” – деп дауыстап жібергенімде өз даусымнан өзім шошып оянып кеттім. Көзімнен жас ағып қалған екен. Өксіп қоям. Жанымда самолет те, тірі жан да жоқ, бүрлі қайыңның түбінде бүрісіп, жалғыз өзім ғана отырмын... Көрген түсімді есіме қайтадан түсіремін... Ия, екінші кабинада отырған кәдімгі Рақымбек. Ол менен бірер жасы ғана үлкен, туған ағайым. Екеуіміз тетеміз. Құлын-тайдай тебісіп, бірге өстік. Бір класта, бір партада отырып, бірге оқыдық. Мен орасан тентек едім де, ол жуас еді. Өзімнен кейін Сақыпзада, Шамшия, Күлзапыран деген өрімдей үш бірдей қарындастарым, Қабдылқайыр, Қадылбек деген егіз қозыдай екі інім бар еді. Өрқайсысының мінез-құлқы да әр алуан болатын. Біреуі – аңқау, ақкөңіл, екіншісі – момақан-момын келгенде, енді үшінші біреуінің тұрлаусыз, екі жақтылау мінезі бар-тын. Бәрі де гүл-гүл жайнап өсіп келе жатқан күнәсіз жас сәби еді! Бірақ оларды неге болса бастайтын мен болатынмын. Жасымда жұрт мені “тентек қара” деп атайтын. Кім біледі, жай әншейін солай атай салды ма, жоқ әлде істеген тентектігім шегінен шыққан соң сондай ат тақты ма екен, ол жағын ашып айта алмаймын....

... Бір күні үй іші айтқа дайындалып жатқан еді. Өкем үйде жоқ болатын. Шешем мен әжем ас үйде бауырсақ пісіріп жатқан. Біз – бір топ бала далада ойнап жүргенбіз. Май

шыжытқан ыстық күн. Бір уақытта шөлдеп су ішуге үйге кірсем, үлкен-үлкен екі астау баданадай ғып пісірілген ақ бауырсаққа толып тұр екен. Су ішіп, бауырсақтан бір уыстап алдым да, ішкі бөлмеге кірдім. Шешем мен әжем екеуі, сірә, шаршаған болулары керек, төр алдында терлеп-тепшіп ұйықтап жатыр екен. Сыртқа қайтадан жүгіріп шығып кеттім. Далада балалар мені қаумалап қоршап алды. Оларға қолымдағы бауырсақты үлестіріп бөліп бердім.

— Бауырсақты кім берді саған? – деп сұрады сол жерде балалардың біреуі менен.

— Ешкім берген жоқ. Ас үйде бауырсақ дегенің ат-көпір! Екі астау беттесіп тұр! – дедім мен балаларға.

— Оны айтқа пісірген, – деді Сақыпзада жұлып алғандай.

— Міне, тамаша! Онда ана Қарамойылдың ішіне бауырсақ апарып, айтшылап ойнасақ қайтеді? – дедім мен.

— О, ойнасақ-ойнайық! Тіпті жақсы болды, ендеше сөйтейік! – деп қуаныштары қойындарына сыймай, балалар шулап кетті. Шешем байғұс бала-шағаларының көптігінен бе, қайдам, әйтеуір өте қатал адам еді. Шешем оянып кетсе, хабарлау үшін, бір баланы терезе алдына қойдым. Егер шешем оянып, ас үйге беттей қалса, қарауылшы бала қатты ысқырып, бізге: “қашыңдар” деген белгі беретін болды. Бір топ бала қойсын ба, кепешке салғаны кепешке, етекке салғаны етектеріне толтырып, екі астауды ө дегенше босатып, Қарамойылға қарай тартып отырдық. Өр мойылдың түбіне түйе жапырақты жайып тастап, әрқайсымыз бір-бір – “үй” болып, кезекпе-кезек айттап жүрміз. Бауырсақ таусылды. Ақыры: “Бауырсақты сен көп жедің, мен аз жедім”, “Сен маған айтшылап көп келдің, мен саған айтшылап аз бардым”, – деп “айттың” аяғы қиян-кескі жанжалға айналды. Жанжалды әрең дегенде басып, ауылға қарай қайтуға айналдық. Балалар үйді-үйіне тарай бастады. Бірі – көз жасын көл қылып, екіншісі – аузы-басы бұртиып, жанындағы балаға ала көзімен ата қарап, өкпелеп барады, ал енді біреулері: “есемді жібергенім жоқ” дегендей жан-жағына қоқиланып қояды. Үйге таман жақындаған соң, Сақыпзада бізден оқшаулана бастады. Өзімнің басқа бауырларымдай емес, кейде айтқан сөзінде тұрмай, “қылмыстарымды” үйдегілерге жеткізіп қоятын әдеті бар-ды. Оның өзі әжемнің бауырында еркелеп өсті де, неліктен екені белгісіз осындай әдетке әйтеуір машық болып алған еді. Қашанда мен “айыпкер” де, ол “айыптаушы” болатын. Сөйтіп, енді болған мән-жайды

Сақыпзаданың үйдегілерге айтып қоятынын сездім де:

— Сен осы, дәуде болса, үйге барған соң: “Бауырсақты тасып әкетейік деген Қасым!” – деп айтқалы келесің-ау, ә! – деп оған бірден қадала кеттім.

— Қаштай, айтпаймын, – деді Сақыпзада, менен қорыққанынан мойылдай қара көздерін жыпылықтата түсіп.

Мен жұдырығымды түйіп, түнере түстім.

— Егер айтсаң, бұдан былай ойнатпаймын. Мына жұдырық басқа тиетінін ұмытпа...

— Ант ішсін! – деді Шамшия Сақыпзадаға сенімсіздеу қарап.

Сол-ақ екен:

— Айтсам, желкемнің шұқырын көрмейін, аяқтағы суға ағылып, көнектегі суға көміліп өлейін!– деп Сақыпзада шұбыртып сөйлей жөнелді. Бірақ мұның не деген ант екенін біле қоятын кезіміз емес. „Аузынан ант берді, айтпайды енді!“ – десіп, көңіліміз орнығып, үйге келдік.

Әжем байғұс аңқау адам еді.

— Бижамал, Бижамал! Бауырсақтан біреу де қалмапты! Ас үйдің төбесінен бәрін қарға тасып кетіпті, – деп бажылдап, үйден шығып келе жатыр екен. Сол-ақ екен, ішкі бөлмеден шешем де шықты. Екеуі қайтадан ас үйге кірді. Олардың соңынан ілесіп Сақыпзада кетті. Мен ас үйге басымды сұқпайтын едім. Бірақ: „Сақыпзада болған әңгімені айтып қояр. Қасында тұрайын. Қасында тұрсам, қорыққаннан айта қоймас“ деген оймен ас үйге іле-шала мен де кірдім. Кірсем шешем астаудың жан-жағын мұқият тексеріп қарап жүр екен. Ас үйдің ыс басқан төбесіне бір, бос жатқан астауларға бір қарап тұрды да:

— Апа, қарға тасыған болса, тым құрығанда жалғыз бауырсақ астаудың маңайына шашылып, не басқа бір жерге түсіп қалар еді ғой. Мұны әдейі біреу салып алып кеткен, – деді шешем. Осы арада Сақыпзада жалтақтап маған бір, апама бір қарап қойды. „Айтсаң – оңдырмаймын!“ – дегендей, оған мен ала көзіммен ата қарап, жұдырығымды түйіп көрсетіп қойдым. Сол сәтте Сақыпзада жүгіріп апамның қасына барды да, мені сұқ саусағымен нұсқап:

— Апа, Қасым! – деуі мұң екен, шешем: “Бәсе! Ә, қара құрт” – деп маған тап берді. Мен сыртқа қарай зыта жөнелдім...

Қашып келемін, қашып келемін. Шешем өкшелеп қуып келеді, қуып келеді. Су тасқыны басыла қоймаған аласапыран кез болатын. Есіктің алдында Асубұлақ өзені арпалысып ағып жатыр. Дегенмен жаяу өтіп кетуге болатын

еді. Жаным әбден қысылды. Шешемнің қолына түссем оңбасымды білемін. Үйде арашалайтын әкем де жоқ. Не болса да қаша бердім, қаша бердім. Бірақ шешемнің жас кезі, қуып жететін түрі бар. Енді өзеннің арғы жағына өтіп кетпек болдым да, көпірге қарай жүгірдім. Сонда да шешем соңымнан қалар емес. Өзеннің арғы бетінде кішкене төбе бар болатын. Көпірден өтіп алған соң, соған қарай тарттым. Төбені айналып қашып келемін. Қоңылтаяқ киген өкшесі қисық етігім аяғымды қажап жанымды көзіме көрсетіп келеді. Төбені айнала қашып қайта үйге қарай беттегенде, шешем жақындап қалды. Мен шаршап жүгірісімнен танып қалдым. Енді халім мүшкіл болды. Өзеннен үйге қарай өте шығатын алдымда манағыдай көпір де жоқ. Сол сәтте бір айла тағы да ойлай қойдым. “Осы аяғымды қажап қорлық көрсетіп келе жатқан етігі құрғырды суға ытқытып-ытқытып жіберсем, шешем сол етікті суға жіберіп қоя берер ме екен? Дәуде болса мені емес, сол етікті қуатын болар. Киім-кешектің тапшы кезінде қарағайдай етікті суға жіберіп қоймас. Ол кісі суға ағып бара жатқан етікті ұстаймын деп әуреленіп жүргенде құтылып кетпес пе екенмін”, – дегенге тоқталдым. Сөйтіп аяғымдағы қоңылтаяқ етігімді ытқытып-ытқытып жібердім де, суға қойып кеттім. Су табанындағы малта тасқа тайып бір құлап тұрдым да, үсті-басым малмандай болып, судың арғы жағына шықтым-ау әйтеуір. Қарасам, шешем судың жиегімен төмен қарай жағалап етікті қуып барады екен. Жүгіріп үйге келдім. Әкем әлі келмепті. Енді қайда тығылуым керек! Қайда тығылмақ болсам да шешем тауып алатын сияқты. Үш бөлмелі үлкен ағам үйіміз бар еді. Дәліздің асты бала ғана сиятындай қуыс болатын, жып етіп соған сүңгіп кеттім. Ары, түбіне барып қораның ішін бақылап жатырмын. Міне, шешемнің аяғы көрінді. Сырттағы қашаның қадаларына етіктерді қонышынан кигізе-кигізе салды да, қораға кірді. Үйге кіріп кетті. Көп кешікпей үйден шығып ас үйге, онан қой қораға кірді. Аяғын жып-жып еткізіп тез-тез басады. Соған қарағанда әлі ашуы басылмаған болуы керек, мені іздеп жүр. Тым-тырыс жатырмын. Күбір-күбір сөйлеген даусын естимін, маған ұрсып жүрген болар. Әлден уақытта мені тапты-ау! Жүресінен отыра қалып маған қарады да:

— Шық бері, жаныңды шығарамын, қара құрт, – деді жұдырығын түйіп. Мен інінде жатқан суырдай бажырая қалдым. Әлгі қуысқа кіріп мені суырып алып шықпақшы болып еді, сыймады, кіре алмады. Сосын қораның бұрышында мая салатын ұзын-ұзын екі-үш айыр тұрушы еді, соның бірін алып

келіп өзеннен балық үркіткендей қуысты көсіп-көсіп қалды. Ұзын айырдың ұшы маңдайыма тиіп кетті. Енді басымды қорғап іргеге қарай кеттім. Сол сәтте:

— Әй, мұның не? – деген әкемнің дауысы естілді. Қуанып кеттім.

— Аға, тәтем мені ұрып жүр, – деп дауыстадым.

— Қой енді! Кет былай, – деп әкем шешемнің қолындағы айырын жұлып алды да, маған:

— Бері шыға ғой!. Тентегім-ай! – деді. Шешем менің істеген содырлығымды әкеме айтып жатыр. Дәліздің астынан шықтым. Әкем құшақтап үйге алып келді де, алдына отырғызып басымнан сипап отыр. Ғазиз әкем маған әрқашан да пана еді. Мені жақсы көретін. Шешем байғұс та ашу үстінде ұрарын ұрғанымен, соңынан: “Тентек қарғам-ай, сотқар болмасаңшы!” – деп бауырына басып, маңдайымнан сүйетінді. Тағы да мызғып кеткен едім: жаңағы түсім қайтадан жалғаса жөнелді... Рақымбек пен пилот екеуі ақылдасып, мені ала кетуге келіскен екен деймін. Әйтсе де олар маған мынадай шарт қояды: “Ала кетеміз, бірақ самолеттің астыңғы қанаты мен үстіңгі қанатының екі арасына тікеңнен тік тұрасың. Аяғыңды астыңғы қанаттың көлденең арқалығына тіреп, қос қанатты жалғастырып, айқыш-ұйқыш тартылған шыбық темірден мықтап ұстап аласың”, – дейді маған. “Мақұл, ұстап тұрамын. Рақмет сендерге!” – деп, самолетке өрмелеп шығып келемін. Астыңғы қанатқа аяғымды бекем тіреп, қос қанаттың арасына тартылған шыбық темірден екі қолымды екі жаққа кере мықтап ұстап аламын. Самолет моторы гүрілдеп тұр. “Япырай, немістер келіп қалмаса игі еді! Аспанға өттең тез көтерілсек-ау!” деп, дегбірсізденіп тұрмын. Самолет орнынан жай ғана қозғалып, аспанға бір-ақ көтерілді де, бағытын шығысқа қарай дереу түзеп, самғай жөнелді. Қуанышым қойныма сияр емес. Шығыстан бетіме күн шұғылалы нұрын төгіп тұр. Ұшып келеміз... Бірақ сол жерде тағы да оянып кеттім. Ояна келсем, самолетпен самғап ұшпақ түгіл, керек десе тіпті күннің көзі көрінер де емес. Манағы қайыңға арқамды сүйеп, бүрісіп әлі отырмын. Көңілім жабырқап қалды. Иен орман іші... Жанымда тірі жан жоқ... Жалғызбын... Сол күні жаңағы қайыңның түбін паналап, түнеп шықтым. Осылай арада тағы да үш күн өтті. Халім мүшкіл бола береді. “Өттең, Днепр жағасына жетсем!” – деп ойлаймын. Бірақ аяғымды басып, жүре алмаймын. Дегенмен лаж жоқ. Ілгері сүйеніш қылуға таяқ әзірлеп, Днепрге қарай ілбіп келемін. Содан күн бата Днепр жағасына да жеттім-ау, әйтеуір. Таңдайым кеуіп,